

Віталій Погребняк,
кандидат технічних наук, професор, старший науковий співробітник,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0002-3315-7122,
v.osvita@imzo.gov.ua

Олена Дашковська,
кандидат хімічних наук, доцент, науковий співробітник,
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0003-3289-8858,
ya_osvita@imzo.gov.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статті досліджується система забезпечення якості вищої освіти, створення якої передбачене статтею 16 Закону України «Про вищу освіту». Аналізуються процеси і механізми взаємодії окремих складових системи, підкреслюється важливість початку діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як ключового фактору завершення побудови Системи якості, організації ефективного її функціонування.

Із 2019 року у вищій школі України розпочала функціонувати система забезпечення якості вищої освіти і всі її складові: внутрішнє, зовнішнє забезпечення якості освітнього процесу та якості вищої освіти, забезпечення діяльності НАЗЯВО, як це передбачено Законом.

Ключові слова: агентство, акредитація, вища освіта, експертна рада, процес, система, якість.

Виталий Погребняк, Елена Дашковская. Организация и функционирование системы обеспечения качества высшего образования в Украине

В статье исследуется система обеспечения качества высшего образования, создание которой предусмотрено статьей 16 Закона Украины «О высшем образовании». Анализируются процессы и механизмы взаимодействия отдельных составляющих системы, подчеркивается важность начала деятельности Национального агентства по обеспечению качества высшего образования как ключевого фактора завершения построения Системы качества, организации эффективного ее функционирования.

С 2019 года в высшей школе Украины начала функционировать система обеспечения качества высшего образования и все ее составляющие: внутреннее, внешнее обеспечение качества образовательного процесса и качества высшего образования, обеспечение деятельности НАЗЯВО, как это предусмотрено Законом.

Ключевые слова: агентство, аккредитация, высшее образование, экспертный совет, процесс, система, качество.

Vitaliy Pogrebnyak, Elena Dashkovska. Organization and functioning of the quality assurance system of higher education in Ukraine

The article examines the quality assurance system of higher education, the creation of which is envisaged by Article 16 of the Law of Ukraine «On Higher Education». The processes and mechanisms of interaction of individual components of the system are analyzed, the importance of starting the activity of the National Agency for Quality Assurance in Higher Education as a key factor in completing the construction of the Quality System and the organization of its effective functioning is emphasized.

Since 2019, a system for ensuring the quality of higher education and all its components: internal and external quality assurance of the educational process and the quality of higher education, ensuring the activity of NAQA, as stipulated by the Law, began to function in the higher school of Ukraine.

Key words: agency, accreditation, higher education, expert council, process, system, quality.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Якість продукції завжди була і залишається нині основним мірилом рівня соціально-економічного розвитку як окремих сфер, так і країни в цілому, вона забезпечує конкурентоспроможність держави на міжнародних ринках товарів і послуг, визначає її роль і значення в глобалізованому світі. Глобалізація суспільних процесів поширюється на всі сфери соціальних відносин, у тому числі, і в першу чергу, на вищу освіту, вимагаючи поліпшення рівня

освітньої діяльності закладів вищої освіти, підвищення якості освітніх послуг. Адже вища освіта стала визначальною не тільки у прогресі науки, техніки і виробництва, але й, формуючи і підвищуючи рівень людського потенціалу нації, суттєво впливає на розвиток громадянського суспільства, створення ефективної системи державного управління.

Виходячи з євроінтеграційного вибору країни, вітчизняна вища школа має відповідати сучасним вимогам європейського освітнього співтовариства до забезпечення якості освітнього процесу та якості освітніх послуг, які нею надаються. Лише за таких умов процес входження в європейський простір вищої освіти буде успішним і конкурентним.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Проблеми розбудови у вітчизняній вищій школі Системи якості, створення і організації діяльності НАЗЯВО активно досліджувались науковцями, широко обговорюються у науковій пресі. Серед дослідників і авторів публікацій Юрій Рашкевич, Володимир Луговий, науковці Інституту модернізації змісту освіти. Практика внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в окремих вітчизняних та європейських університетах висвітлювалась в навчальному посібнику, підготовленому за програмою TEMPUS колективом науковців із Чернівецького національного університету. На думку авторів потребує комплексного дослідження практична діяльність Нац агентства з виконання покладених на нього функцій і завдань, у тому числі, організації зовнішнього забезпечення якості, взаємодії з МОН, закладами вищої освіти і науковими установами, незалежності і відкритості у прийнятті рішень.

Мета статті:

- дослідити створення в вітчизняній вищій школі завершеної системи забезпечення якості вищої освіти і всіх її складових, як це передбачено чинним Законом;
- оцінити готовність НАЗЯВО до виконання покладених на нього повноважень – реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти через впровадження розроблених нормативно-методичних, організаційно-кадрових та інформаційно-аналітичних заходів, принципів доброчесності і механізмів відкритості, забезпечити якісну власну діяльність, організацію ефективного функціонування Системи якості в цілому;
- означити критерії успішності, міжнародного визнання результатів роботи Нацагенства і ефективності Системи якості у середньостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Створення об'єднаної Європи стимулювало необхідність формування спільного освітнього та наукового простору з метою консолідації зусиль наукової й освітянської громадськості і урядів європейських країн не лише для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки та вищої освіти у світовому вимірі, а й для підвищення її ролі в суспільних демократичних перетвореннях.

Суттєвим кроком у цьому напрямі стало створення єдиного Європейського простору вищої освіти (ЄПВО, European Higher Education Area), ініційоване Сорбонською декларацією [1] та сформульоване у Болонській декларації [2]. Його метою є підвищення якості та конкурентоздатності європейської освіти на основі збереження національних освітянських надбань та їх взаємозбагачення шляхом подальшої інтенсифікації студентської та викладацької мобільності, розвитку загальноєвропейської системи забезпечення якості та поглиблення міжнародної кооперації. Для цього створені та успішно діють потужні інструменти забезпечення якості освіти: Європейські стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, Європейська мережа забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Європейська мережа національних інформаційних центрів з академічного визнання та мобільності (ENIC), Мережа національних центрів академічного визнання (NARIC), Європейський реєстр центрів забезпечення якості (EQAR) тощо [3].

У травні 2005 року Україна, підписавши Болонську декларацію, а пізніше договір про Асоціацію з Євросоюзом, взяла на себе зобов'язання реформувати вищу освіту і підвищувати її якість [4]. Основним законодавчим актом, який відповідає європейським стандартам якості і акцентований на євроінтеграцію, є чинний Закон України «Про вищу освіту» 2014 року (далі Закон) [5]. Ним визначені поняття якості вищої освіти як рівня здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей та якості освітньої діяльності як рівня організації освітнього процесу у закладах вищої освіти (далі ЗВО), що забезпечить отримувати здобувачами якісної вищої освіти. Передбачено створення системи забезпечення якості вищої освіти (далі Системи якості), Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі НАЗЯВО, Нацагенство) та відповідних механізмів реалізації (технологічних, економічних, етичних тощо).

Система якості, яка вибудовується в Україні, згідно зі статтею 16 Закону повинна мати три взаємодіючі підсистеми:

- 1) внутрішнє забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти;
- 2) зовнішнє забезпечення якості освітньої діяльності навчальних закладів та якості вищої освіти;
- 3) забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і акредитованих ним незалежних установ оцінювання якості.

Внутрішнє забезпечення якості організують ЗВО, згідно зі стандартами вищої освіти (далі СВО): створюючи необхідний кадровий потенціал, навчально-методичне, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення, інші ресурси для організації якісного освітнього процесу; проводячи щорічну оцінку результатів діяльності учасників освітнього процесу та її регулярне оприлюднення, періодичний перегляд та оновлення освітніх програм; забезпечуючи підвищення кваліфікації викладацького персоналу; ефективно використовуючи інформаційно-комунікаційні системи для управління освітнім процесом, інформування про освітні послуги, які надає навчальний заклад, про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації; впроваджуючи критерії академічної та наукової доброчесності. Ефективність внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти оцінює НАЗЯВО чи інший незалежний акредитований орган.

Зовнішнє забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО та якості наданої ними вищої освіти має базуватися на періодичних перевірках і оцінюванні ефективності внутрішнього забезпечення якості за розробленими НАЗЯВО критеріями та рекомендаціями, доступному і прозорому звітуванні.

Якісна діяльність НАЗЯВО та акредитованих ним установ забезпечується розробленням ефективних критеріїв і процедур контролю якості, наявністю необхідних ресурсів, незалежністю діяльності, відкритістю рішень і підзвітністю. НАЗЯВО як новий орган управління у сфері вищої освіти повинно відігравати визначальну роль у створенні ефективної Системи якості, розвитку ринку якісних освітніх послуг, впровадженні механізму здорової конкуренції у вищій школі. Про це свідчать такі його повноваження:

- надання пропозицій МОН щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;
- проведення ліцензійної експертизи;
- розроблення Положення про акредитацію освітніх програм;
- розроблення критеріїв та оцінка якості освітньої діяльності ЗВО;
- участь у розробленні методології та методики створення СВО і СОД, їх погодження;
- акредитація освітніх програм;
- інституційна акредитація закладів вищої освіти;
- атестація наукових кадрів;
- акредитація спеціалізованих вчених рад;
- впровадження доброчесності в освітній та науковій діяльності.

До 2019 року, коли фактично розпочалась діяльність НАЗЯВО, його функції здійснювало МОН, що за європейськими стандартами означало відсутність реального зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні та її оцінювання. Адже європейськими стандартами та рекомендаціями передбачається функціонування поряд із системою внутрішнього забезпечення системи зовнішнього забезпечення якості, за яку відповідають національні центри якості. Багаторічна затримка діяльності НАЗЯВО була ключовим фактором, який гальмував формування Системи якості, розвиток конкурентного ринку освітніх послуг у вітчизняній вищій школі [6]. Нині стало можливим легітимізувати впровадження СВО, проведення акредитації освітніх програм і завершити формування Системи якості, спрямувати його роботу на виконання завдань і функцій, передбачених чинним законодавством.

Функції і повноваження, покладені на Агентство, позиціонують його як впливовий орган управління у сфері вищої освіти і науки. У цьому контексті дуже важливо забезпечити ефективність і незалежність його діяльності, отримати довіру і підтримку науково-педагогічної спільноти. Враховуючи, що термін чинності новоствореного складу НАЗЯВО завершується в 2021 році, часу для виконання визначених Законом завдань залишається небагато. Адже 2019 рік прогнозовано «пішов» на створення необхідних нормативно-методичних документів, розбудову структури, ресурсної бази, тощо. Постало завдання якнайшвидше перейти до реальної роботи.

Аналіз інформації за рік роботи Нацагенства в новому складі свідчить, що уже завершився процес створення нормативного забезпечення, робочих органів, їх кадрового наповнення і розгорнута системна діяльність за основними напрямками [7].

Розроблено, проведено громадське обговорення і прийнято пакет нормативно-правових актів і організаційно-методичних рекомендацій, які урегульовують функціонування складових вітчизняної Системи якості. Вони мають забезпечити ефективну, прозору і зрозумілу діяльність НАЗЯВО, його структурних підрозділів у взаємодії з ЗВО, органами управління, міжнародними структурами, спрямовану на забезпечення якості вищої освіти, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку освітніх послуг. Серед таких документів окремо відзначимо положення: про акредитацію освітніх програм, критерії оцінювання якості освітніх програм; рекомендації закладам вищої освіти: про запровадження внутрішньої системи забезпечення якості; щодо розвитку систем забезпечення академічної доброчесності; методичні рекомендації для експертів НАЗЯВО щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми; порядок оскарження рішень агентства тощо.

З використанням відкритих демократичних процедур сформовані основні структури Нацагенства: Секретаріат (10 функціональних відділів), 29 галузевих експертних рад (далі – ГЕР), реєстр експертів з 1777 осіб, з них 377 – здобувачі вищої освіти. Перелік структурних підрозділів, а це, окрім Секретаріату, апеляційний комітет, комітети з питань етики, з акредитації освітніх програм, незалежних установ оцінювання якості та інституційної акредитації, з діяльності та акредитації спеціалізованих вчених рад, з економіки та стандартів вищої освіти, з оцінювання якості вищої освіти, що функціонально відповідає основним напрямам діяльності НАЗЯВО. Кількість ГЕР відповідає структурі галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Це надає впевненості, що при їх наповненні професійними доброчесними кадрами та ефективній організації роботи Нацагенство дійсно стане «каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формуванні культури її якості», які передбачається досягнути через реалізацію стратегічних цілей, впроваджуючи сформульовані ним цінності та принципи внутрішньої культури [8].

В установленій Законом спосіб, за чітко окресленими процедурами і в визначені терміни реалізується процес акредитації освітніх (освітньо-професійних, освітньо-творчих, освітньо-наукових) програм. У 2019 році ухвалені рішення з 160 справ з акредитації освітніх програм: 100 з них акредитовані, 39 умовно акредитовані. На повторну експертизу повернуто 3 справи, скасовано 17 позитивних рішень ГЕР про схвалення експертних висновків і відповідні справи повернуті для повторного розгляду, одна програма не була акредитована. Погоджено 56 СВО бакалавра і магістра [9]. Нацагенством розглядаються кроки щодо поліпшення взаємодії з МОН, усунення паралелізму, узгодження процесів ліцензування освітньої діяльності, введення в дію СВО, акредитації освітніх програм. Міністерству пропонується ліквідувати департамент ліцензування у зв'язку з його неефективністю, відмовитись від процедури ліцензування у сфері вищої освіти, передавши цю функцію агенству як початковий етап акредитаційної експертизи [10].

Характерною для сучасного НАЗЯВО є відкритість діяльності: усі матеріали, прийняті рішення, дискусії з проблемних питань висвітлюються на офіційному сайті агенства, обговорюються під час регулярних зустрічей в колективах ЗВО. Знаковим у цьому аспекті було спільне засідання НАЗЯВО та Президії Спільки ректорів вищих навчальних закладів України, яке відбулось 21 травня 2019 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за участі членів Уряду, керівних працівників МОН, Національної академії педагогічних наук, ректорів провідних університетів, представників Київської міської організації та ЦК профспілки працівників освіти і науки. Обговорювались питання співпраці Нацагенства та закладів вищої освіти як необхідної умови ефективності Системи якості, яка впроваджується в вітчизняній вищій школі.

Суттєву роль у розгортанні такої співпраці відіграли регіональні семінари для експертів з акредитації освітніх програм та членів ГЕР, проведені НАЗЯВО в п'ятих провідних університетських містах: Києві, Одесі, Львові, Харкові та Дніпрі, в яких взяли участь понад тисяча учасників. На заходах розглядалось широке коло питань: від прав та обов'язків учасників акредитаційного процесу і оцінювання якості освітньої програми до порівняння висновків експертів та членів ГЕР [11].

В українській вищій школі послідовно втілюється принцип доброчесності в освітній та науковій діяльності як ефективний механізм підвищення якості освітнього процесу і рівня наукових досліджень. Виняткова роль у цьому процесі належить запровадженій в ЗВО системі внутрішнього забезпечення якості, вагомою складовою якої є забезпечення доброчесності учасників освітнього процесу і наукової діяльності, а також НАЗЯВО як органу, що розробив рекомендації з цього питання для ЗВО та здійснює зовнішній моніторинг цієї складової Системи якості.

Забезпечуючи високу якість власної діяльності, Нацагенство приділяє постійну увагу недопущенню можливих проявів недоброчесності, позбавляючись від працівників, яким були пред'явлені відповідні претензії. Як наслідок, нині агентство стало спроможним реалізовувати державну політику в сфері забезпечення якості вищої освіти, відповідати сучасним вимогам

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Вперше комплексно досліджується побудова і функціонування організаційних структур, процедур і механізмів, об'єднаних в одну систему, орієнтовану на забезпечення якості вищої освіти.

1. У 2019 році у вищій школі України в цілому розпочала функціонувати система забезпечення якості вищої освіти і всі її складові: внутрішнє, зовнішнє забезпечення якості освітнього процесу та якості вищої освіти, забезпечення діяльності НАЗЯВО, як це передбачено Законом.

2. Ефективна діяльність НАЗЯВО, виконання покладених на нього завдань, реалізація розроблених нормативно-методичних, організаційно-кадрових та інформаційно-аналітичних заходів, впровадження принципів доброчесності і механізмів відкритості сприятиме як його якісній діяльності, так і функціонуванню Системи якості, дозволить вітчизняній вищій освіті піднятися на конкурентний європейський рівень.

3. Показниками успішності, міжнародного визнання результатів роботи Нацагенства та ефективності Системи якості у короткостроковій перспективі будуть позитивна оцінка внутрішньої академічної спільноти, розширення співпраці з відповідними європейськими структурами, аж до входження в них, збільшення числа та підвищення показників вітчизняних ЗВО в європейських і світових рейтингах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Harmonization of the architecture of the European higher education system (Sorbonne Declaration). Paris, Sorbonne, 25 May 1998. URL: http://ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf
2. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna), Bologna, Italy, 19 June 1999. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
3. Солоденко А. К., Погребняк В. П., Дашковська О. В. Інтернаціоналізація освітнього середовища і вітчизняна вища школа. Харків: Вісник НТУ «ХПІ», в. 27(1249), 2017. С. 17–21.
4. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014, 168 с.
5. Закон України «Про вищу освіту», 1 липня 2014 р. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. Солоденко А. К., Погребняк В. П., Дашковська О. В. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – довгий шлях створення. Харків: Вісник НТУ «ХПІ», 2019, №9(1334), С. 4–8.
7. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/національне-агенство-із-забезпечення-якості-вищої-освіти>
8. Місія та стратегія агенства. URL: <https://naqa.gov.ua/місія-та-стратегія-агенства/>
9. Протоколи засідань. URL: <https://naqa.gov.ua/протоколи-засідань-агенства/>
10. Рішення. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/РішенняЛіцензОбсяг.pdf>
11. Методичні семінари. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/02/4874/>

REFERENCES

1. Harmonization of the architecture of the European higher education system (Sorbonne Declaration). Paris, Sorbonne, 25 May 1998. URL: http://ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf
2. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna), Bologna, Italy, 19 June 1999. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
3. Solodenko A. K., Pogrebnyak V. P., Dashkov'ska O. V. Internacionalizacija osvitn'ogo seredovyscha i vitchyznjana vyscha shkola. Harkiv: Visnyk NTU «HPI», v. 27(1249), 2017, S. 17–21.
4. Rashkevych Ju. M. Bolons'kyj proces ta nova paradygma vyschoji osvity: monografija. L'viv: Vydavnyctvo L'vivs'koi politehniky, 2014, 168 s.
5. Zakon Ukrainy «Pro vyschu osvitu», 1 lypnja 2014 r. №1556-VII.
6. Solodenko A. K., Pogrebnyak V. P., Dashkov'ska O. V. «Nacional'ne agenstvo iz zabezpechennja jakosti vyschoji osvity - dovgyj shljah stvorennja». - Harkiv: Visnyk NTU «HPI», 2019, №9 (1334), S. 4–8.
7. Nacional'ne agenstvo iz zabezpechennja jakosti vyschoji osvity. URL: <https://naqa.gov.ua/nacional'ne-agenstvo-iz-zabezpechennja-jakosti-vyschoji-osvity>
8. Misija ta strategija agenstva. URL: <https://naqa.gov.ua/misija-ta-strategija-agenstva/>
9. Protokoly zasidan'. URL: <https://naqa.gov.ua/protokoly-zasidan'-agentstva/>
10. Rishennja. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/RishennjaLicenzObsjag.pdf>
11. Metodychni seminary. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/02/4874/>.